De Heraut

van de

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* No. 124.)

Dit blad wordt geregeld des *Vrijdags* aan de geabonneerden verzonden. Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseeren aan de **REDACTIE.** Abonnementen en Advertentien aan de **ADMINISTRATIE Bureau: Warmoesstraat 96, te Amsterdam.** Insendingen, die later dan *Donderdag* 's namiddags te 12 uren worden ontvangen, kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 19 Mei 1912. No. 1794.

Abonnementsprijs: *franco* aan huis, per drie maanden ƒ 1.20, voor België per jaar ƒ 5.30 bij vooruitbetaling, voor het verdere buitenland en Ned.-Indië per jaar ƒ 6 bij vooruitbetaling. Afzonderlijke nummers ƒ —.10. Abonnementen worden aangenomen door het Bureel te Amsterdam, Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. **Advertentiën:** van 1 tot 6 regels ƒ 1.20, voor elken regel meer ƒ —.20. Aanvragen en vermelding van liefdegaven ƒ —.12 per regel.

Van de Voleinding.

LVII.

TWEEDE REEKS.

XIX.

> Verre boven alle overheid, en macht, en kracht, en heerschappij, en allen naam die genaamd wordt, niet alleen in deze wereld, maar ook in de toekomende. Efeze 1 : 21.

Niet uitsluitend echter in Jezus' persoonlijk leven komt er zekere inwerking van de zijde der engelen voor, maar wat ten minste even opmerkelijk is, ook Jezus zelf heeft zich herhaaldelijk over de beteekenis der engelen voor het algemeen menschelijk leven uitgelaten. Nu behoeft 't wel nauwelijks herinnering, dat men zelfs onder belijders maar al te vaak hier over heen leest, en zulke gezegden opvat òf als een zich conformeeren aan de bijgeloovige voorstellingen van dien tijd, óf ook wel als beeldende, zinbeeldige en symbolische uitdrukking voor een eigen spinsel der gedachten; maar ons blijft het voorkomen, dat al zulke opvatting van Jezus woorden ten eenenmale ongeoorloofd is. Men mag niet aannemen, dat Jezus zich over de hemelsche dingen met voorbedachten rade in onware termen zou hebben uitgesproken. Wie zulks beweren durft, tast den Christus in de majesteit van zijn persoon aan. Als Jezus van engelen spreekt, dan *meent* hij engelen, en dan wil hij onder zijn woorden niet anders dan *engelen* verstaan hebben. Neem al aanstonds het zoo roerend schoone zeggen, „dat er onder de engelen Gods meer blijdschap is over één zondaar, die zich bekeert, dan over negen-en-negentig die de rechtvaardiging niet van noode hebben" (Lukas 15 : 10) Stel, Jezus had geweten, dat er geen engelen waren, dan had niets hem aanleiding kunnen geven, om juist in dit verband van engelen te spreken. Niemand en niets verlokte er hem er toe. Hij was geheel vrij in *wat* hij zeggen wilde niet alleen, maar ook voor wat aangaat den vorm, waarin hij zijn oordeel wenschte in te kleeden. Niemand had van engelen gesproken. Jezus spreekt er geheel uit eigen beweging over, en ook wat in zijn eigen rede vooraf ging, gaf geen de minste aanleiding om nu juist op de engelen te komen. Vooraf ging toch niet anders dan de gelijkenis van den herder en het verloren schaap, en van de vrouw met de verloren penning. En toch spreekt Jezus vlak daarop, niet eenmaal, maar tot tweemalen toe, dezelfde gedachte uit. Eerst, na de gelijkenis van het verloren schaap, zegt Jezus „dat er alzoo blijdschap zal zijn *in den hemel*", en vlak daarop in de toepassing op de gelijkenis van de verloren penning, verduidelijkt hij het begrip van hemel, en zegt in eenigszins breeder vorm, nog wel met bijzonderen nadruk: „Alzoo, zeg ik ulieden, *is* er blijdschap voor de engelen Gods over een zondaar die zich bekeert". Op alles moet hier gelet, en zoo ook hierop, dat de Heere eerst gezegd had: „Zal er blijdschap zijn", maar nu 't nog scherper vat door te zeggen: „Alzoo *is* er blijdschap". Het eerste kan nog als bloote mogelijkheid worden gedacht, maar zelf dit mijdt Jezus in zijn tweede zeggen. De blijdschap behoeft niet eens ingewacht, ze *is* er.

Bedenk nu toch wel, wat dit ééne, schijnbaar vluchtige zeggen in zich heeft. Is er blijdschap onder de engelen Gods over het dagelijks voorkomende feit, dat er een zondaar is, die zich tot God bekeert, dan moeten de engelen van dit feit kennis dragen. Niet zoo, alsof *alle* engelen Gods, in hun heirschare van tienmaal tienduizenden, kennis moesten dragen van elke voorkomende bekeering. Op zichzelf sluiten de woorden van Jezus niet meer in, dan dat er nooit een zondaar tot bekeering komt, of er is onder de engelen Gods vreugde, bij velen of bij weinigen. Maar kennis van 't feit is noodig. Over de vraag hoe die kennis hun toekomt, weiden we thans niet uit. Ze kan hun toekomen door mededeeling van Gods zijde, of door eigen waarneming. En dan ligt 't voor de hand, dat 't laatste den besten zin heeft. Reeds in het gewone leven maakt 't een geheel anderen indruk, of ge leest in een nieuwsblad, dat in een land ver van u af ergens een kind, dat dreigde te verdrinken, uit het water gered is, dan wel of ge in uw eigen dorp, of op den weg waar ge langs wandelt, het tafereel in persoon bijwoont van een kind dat met den dood lag te spartelen, en, Gode zij dank, toch nog gered werd. Over het eerste leest ge bijna onnadenkend heen, en er is geen sprake van, dat er *blijdschap* over u aangrijpt. Maar hebt ge voor uw eigen oogen het lieve kind in het water zien spartelen, en het in 't eind aan land zien brengen, dan ja heeft uw hart angst, bijna doodsangst met dat kind uitgestaan, en verhaalt ge straks thuiskomende met blijdschap en vreugde in het oog, hoe de drenkeling gered werd. Nu Jezus zoo uitdrukkelijk zegt, dat er *blijdschap* onder de engelen Gods over zulk een zondaar is, kan dit alzoo kwalijk anders verstaan worden, dan van een zelf waarnemen van 't feit der redding, van een zelf 't als voor oogen zien, en wel een zien van de redding na eerst zelf getuige te zijn geweest van de worsteling met satan, die aan de verlossing uit de demonische banden voorafging. En is dit zoo, dan is er, gelijk vanzelf spreekt, geen mindere conclusie uit te trekken, dan dat volgens Jezus' eigen verklaring één of meer engelen het leven van een ieder onzer gadeslaan, zoodat ze althans op de hoogte zijn van de geestelijke worstelingen die we hebben door te maken, en met ons weenen zoo we vallen, om straks met ons te juichen zoo de Heere ons weer opricht.

Dit nu spreekt te sterker, waar het niet een uitwendige gebeurtenis, maar een bekeering geldt, en alzoo een geestelijke gebeurtenis, die zich niet zelden geheel in het verborgen afspeelt. Om van zulke feiten kennis te nemen, is alzoo voor den engel een doordringende kennis onmisbaar, zoowel van wat ons overkomt als van wat er innerlijk in ons voorvalt. Op wat wijs deze kennis aan de engelen toekomt, weten we niet. Ze zijn geesten. Ook hun kennisneming moet dus op geestelijke wijze toegaan. Maar we weten dan toch, dat er ook in het engelenheir zijn, die ons gadeslaan en op ons letten, deelen in onzen geestelijken strijd, en bij neêrlaag of triomf met ons klagen of jubelen. Zelfs wordt hierbij een persoonlijke verhouding van althans één of meer engelen tot ons persoonlijk leven niet uitgesloten. Het is toch niet aan te nemen, dat ze, voorheen niets van ons persoonlijk leven afwetend, zoo op eens in het leven dezer wereld zouden ingluren, en dan tot elkaar opmerken: Zie, daar is weer een zondaar bekeerd! Geleidelijke kennisneming moet aan de waarneming van zulk een feit voorafgaan, en zoo mag reeds uit dit enkele zeggen van Jezus worden afgeleid, dat óns leven van het leven der engelen volstrekt niet geheel is afgescheiden, en dat er veeleer zekere betrekking bestaat tusschen hen en ons. Iets waarbij wel zal te constateeren zijn, dat zij meer aan ons, dan wij aan hen denken; maar zoo toch, dat na ons sterven en bij onzen ingang in de eeuwigheid, die vaste relatie tusschen ons en de engelen ook voor ons klaarder zal worden.

Deze onderstelling wordt geheel bevestigd door een tweede uitspraak van Jezus, die insgelijks betrekking heeft op zekere verhouding die er tusschen ons en de engelen bestaat. Bedoeld is wat we lezen in Matth. 18:10. Daar toch hooren we Jezus zeggen: „Zie toe, dat ge niet een van deze kleinen veracht, want ik zeg ulieden, dat hun engelen, in de hemelen altijd zien het aangezicht mijns Vaders, die in de hemelen is". Ook op de beteekenis van „de kleinen" kunnen we hier niet nader ingaan, doch dit hoeft ook niet. In elk geval zijn die kleinen *menschen*, 't zij dan kinderen of volwassenen, en tusschen deze menschelijke personen en een of meer engelen stelt Jezus hier een bepaalde relatie. Hij spreekt toch van „*hunne* engelen", iets wat niet op alle engelen tegelijk kan slaan, maar uit het engelenheir zekere bepaalde engelen afzondert, die krachtens het woord van Jezus met zekere afgezonderden uit de kinderen der menschen in een bepaalde, vaste betrekking staan. Nu waarschuwt Jezus dat men toch toezie, om die kleinen niet te ergeren of te verachten, daar dit voor hem die er zich aan overgaf, schadelijke gevolgen zou hebben. Die schadelijke gevolgen zouden hem van Gods almachtigheid toekomen, en tot het opkomen voor die kleinen zou Gods Almachtigheid verwekt worden door *hunne* engelen, die al de dagen en al de nachten voor Gods aangezicht staan. Een heldere, klare voorstelling is voor ons hiervan daarom niet te vormen, omdat we zoo bijna niets afweten van de verhouding tusschen God en de engelen eenerzijds en de engelen en ons anderzijds. Zoomin een visscher op zijn bom zich ook maar in de verste verte een flauw denkbeeld kan vormen van de hulpmiddelen, waarvan de admiraal zich op zijn vloot bedient om zijn bevelen te geven en te doen uitvoeren, evenmin verstaan wij, nietige creaturen, er ook maar iets van, hoe en op wat wijs de Almachtige Bestuurder van alle dingen, zoo in den hemel als op de aarde, zijn bevel doet uitgaan, zijn ordinantiën in stand houdt, en met den toestand van een tegelijk onzer en met onze verhouding tot de engelen die met ons in verband staan, rekent. Vandaar dan ook, dat Jezus zelf geen poging waagt om ons dit alles van naderbij uit te leggen. Veeleer bepaalt hij er zich e. toe, om 't feit als feit te constateeren. Die kleinen hebben *hun* engelen. De engelen van deze kleinen zien het aangezichte Gods. En dat zien van de engelen in 't aangezichte Gods zal schrikkelijk in de gevolgen zijn voor een legelijk onzer, die een van deze kleinen veracht. De personen tot wie Jezus dit zei, voelden dus dat ze het ergste te duchten hadden, zoo ze in het verachten van deze kleinen vervielen. Nu onthouden we ons ook op dit punt van nadere toelichting. Hier kon zelfs gevaar in steken. Men weet toch, wat misbruik er van de bescherm-engelen gemaakt is. Slechts dit moet in verband met ons onderwerp voor zeker vastgesteld, hoe namelijk ook uit dit tweede zeggen van Jezus weder ten duidelijkste blijkt, hoe de geestenwereld ook voor wat de goede engelen betreft, verband houdt met der menschen bestaan en ons leven.

Een derde, niet minder opmerkelijke uitspraak van Jezus omtrent de engelen, in hun betrekking tot ons, staat opgeteekend in Lukas 16 : 22. Er wordt daar gehandeld van den rijken man en den armen Lazarus. In 't eind komen beiden te sterven, maar met dit sterven treedt nu het scherp-geteekend verschil in, dat de rijke man sterft en aan zijn lot overgelaten, zijn oogen opendoet in de plaats des verderfs, terwijl, heel anders, de arme Lazarus „*door de engelen wordt gedragen in Abrahams schoot*". Ook hier verbiedt hooger ernst, zulk een zeggen van Jezus als een bloot figuurlijke uitdrukking op te vatten. Te veel mag men er niet uit afleiden, maar hoe men de kern van het verhaal ook inkrimpe, dit blijft toch altoos over, dat er tusschen het sterven van beide personen een merkbaar onderscheid plaats grijpt, en dat niet aan den rijken man, maar wel aan den armen Lazarus een gewenschte hulpe van de engelen toekomt. Er is in het sterven een overgang, een dubbele overgang zelfs, van plaats en van toestand. In dezen overgang ligt altijd iets aangrijpends, iets dat ontzet en de ziel met angst vervult. En nu zegt Jezus ons, dat in dit spannende oogenblik de arme Lazarus de hulpe van Gods engelen genoot, en dat deze hulpe den overgang voor hem verlicht. Bieek nu uit de twee vorige uitspraken van Jezus reeds, dat een zekere betrekking tusschen ons en de engelen bestaat tijdens ons leven, hier spreekt Jezus uit, dat de geloovigen dezen saamhang van hun leven en het leven der engelen ook in het sterven genieten, en dat deze tusschenkomst der engelen voor hen een weldadige uitwerking heeft; iets wat te sterker spreekt, omdat de rijke man niet deelt in dezen engelen-bijstand. Ook hier voegt ons voorzichtigheid. Jezus zelf gaat er niet dieper op in. Hij geeft ons geen breede schildering van hetgeen bij het sterven plaats grijpt. Het mysterie wordt niet ontsluierd. Slechts een enkele tip van den sluier wordt opgetild, wat vanzelf in zich sluit, dat wij ook op dit punt geen eigen wijsheid moeten uitstallen, waartoe ons de gegevens ontbreken. Maar van den anderen kant mag deze noodzakelijke voorzichtigheid er nooit toe leiden, om het korrelke waarheid dat in zulk een uitspraak voor ons glinstert, te veronachtzamen. Wat velen plegen te doen, d.i. over zulk een uitspraak van Jezus heen lezen, mogen we niet. Zelfs een ernstig leeraar onder zondige menschen zou zoo niet mogen spelen met 't heilige, maar ook al veroorloofden wij ons zulke toespelingen, bij Jezus mag zoo iets zelfs niet ondersteld worden. Nu Jezus zegt dat de arme Lazarus in zijn sterven door engelen werd uitgedragen, schuilt hier een element van waarheid in, dat ook bij ons eigen sterven zich verwezenlijken zal. Doch afgezien van dit troostvolle, zegt, voor wat ons onderwerp aangaat, ook deze uitspraak van Jezus ons ten duidelijkste, dat het engelenheir een factor ook in ons menschelijk leven vormt.

Doch hierbij liet Jezus het niet. Op het verband tusschen hetgeen ons in de eeuwigheid wacht en de engelen, wees Jezus nog nader in de gelijkenis van 't onkruid en de tarwe, en zulks rechtstreeks in verband met de Voleinding der wereld. Zoo toch lezen we in Matth. 13:39: „De vijand die 't onkruid gezaaid heeft, is de duivel; en de oogst is de Voleinding der wereld; *en de maaiers zijn de engelen.*" En dan volgt er in vs. 41: „En de Zoon des menschen *zal zijn engelen uitzenden*, en zij zullen uit zijn Koninkrijk vergaderen al de ergernissen en degenen die de ongerechtigheid doen." Ook deze uitspraak is opmerkelijk uit tweeerlei hoofde. Ten eerste toch zien we ook hier, dat de engelen volstrekt niet werkeloze, slechts toezlende en dan jubelende geesten zijn, maar dat hun ook een taak is opgedragen; dat ze deze taak uitrichten; en dat deze taak op 't oogenblik der Voleinding geheel de toekomst zal beheerschen. En dan komt in de tweede plaats ook hier uit, hoe de engelen kennis dragen van wat op de aarde onder menschen toegaat. Zullen zij toch in de ure des oordeels de schifting tot stand brengen, dan moeten ze den éénen mensch van den anderen onderkennen. Hierbij kunnen ze natuurlijk niet afgaan op onze menschelijke indeelingen. Dat iemand tot een kerk behoort, bewijst op zich zelf nog allerminst met zekerheid, dat hij een gezaligde is. Zullen dus de engelen Gods in de ure der Voleinding de schapen van de bokken scheiden, dan moeten ze zelf beoordeelen kunnen, wie in waarheid de schapen en wie de bokken zijn. Er kan niet aan gedacht, dat Jezus hun dit hoofd voor hoofd zou aanwijzen; dan toch zou Jezus zelf de taak volvoeren, die hij zelf zegt dat hij niet zelf, maar *door hen* volvoeren zal. Er staat immers dat hij zijn engelen zal uitzenden, en dat deze de maaiers zullen zijn. Dit nu zou ondenkbaar en onmogelijk wezen, zoo de engelen niet zelf het onderscheid konden waarnemen tusschen de kinderen Gods en de kinderen des duivels. Er ligt dus wel ter dege in deze uitspraken van Jezus, niet alleen dat de engelen aktief als eigen factor in de Voleinding zullen optreden, maar ook wel waarlijk dat hun zekere kennisse van den mensch toekomt, van zijn innerlijk bestaan en van zijn uitwendige omstandigheden, juist zooals we dit bij satan en de demonen zagen. Wezenlijke verzoeking van satan is ondenkbaar, zoo satan niet ons leven en onze existentie kent, en zoo nu vinden we ook in deze uitspraak van Jezus 't bevestigd, dat ook de goede engelen tot in ons innerlijk bestaan kunnen doordringen, en geheel op de hoogte zijn van onzen toestand. Natuurlijk is ook dit alles *verleende* kennis, maar dan toch een kennis die zeer ver reikt. Toch altoos zoo, dat niet *elke* engel *alle* menschen om zoo te zeggen bestudeert, maar dat hij op de hoogte is en blijft van die bepaalde menschenkinderen, ten aanzien van welke hij zijn last ontving. Het staat er duidelijk. „Alzoo zal 't in de Voleinding der wereld wezen, *de engelen zullen uitgaan* en de boozen uit het midden der rechtvaardigen afscheiden." Uitspraken, die niet over Jezus lippen hadden kunnen komen, zoo Jezus niet met zekerheid geweten had en er zelf volkomen van overtuigd was, dat 't zoo en niet anders zou gebeuren.

In strekking hiermee één is wat we vinden opgeteekend in Luk. 12:8, 9 Jezus dringt daarin op kloekheid in 't belijden van zijn heiligen naam, en bedreigt al zulke belijders die in de ure der vervolging zich terug zullen trekken, met verlies van eeuwige gelukzaligheid in het Koninkrijk Gods. Er staat toch dit: „Ik zeg u, een iegelijk die mij belijden zal voor de menschen, dien zal ook de Zoon des menschen belijden *voor de engelen Gods*; maar zoo wie mij verloochenen zal voor de menschen, die zal verloochend worden voor de engelen Gods"; een uitspraak waarin nog breeder zich ontplooit, wat Jezus reeds vroeger betuigd had: „Een iegelijk, die mij belijden zal voor de menschen, dien zal ook ik belijden voor mijn Vader die in de hemelen is." De zin dezer woorden kan natuurlijk geen andere zijn, dan dat de engelen in het eeuwig Koninkrijk een plaats der eere zullen innemen, en dat ze, naar uitwijzen in de vierschaar, de vrijgesproken zielen opwachten in de eeuwige heerlijkheid. En met het oog daarop nu zegt de Heere, dat hij de voorspraak bij God en bij de engelen zal zijn voor alle dezulken die hem met onverschrokken moed beleden hebben, zoodat ook op dit punt weer zekere betrekking tusschen de engelen en de geloovigen niet te miskennen valt. Bij de aankondiging van het oordeel stelt de Heere 't ons dan ook zoo voor, dat „Hij komen zal in zijn heerlijkheid, *en al de heilige engelen met hem.*" En zelfs wat de ure der Voleinding aangaat, worden de engelen in hun kennen van die komende ure bijna met Jezus zelf geheel op één lijn gesteld. Uitdrukkelijk toch zei Jezus: „Van die ure toch weet niemand, noch de Zoon des menschen *noch de engelen Gods*, dan de Vader alleen." Een omstandig zeggen, waaruit dan toch blijkt, dat in de voorstelling, die Jezus ons van de Voleinding geeft, de engelen met name genoemd worden als de creaturen, van wie men zou kunnen vermoed hebben, dat ze van alle bijzonderheden geheel op de hoogte waren; iets wat hun niet wordt toegekend, maar hun dan toch ontzegd wordt op zoo eervolle wijze, dat Jezus de engelen als in één adem met zich zelven noemt, en hen ook hier voorstelt als zeer van nabij in 't lot der menschen gemengd en betrokken. Al wat we van Jezus over de engelen vernemen, wijst hun alzoo een vaste plaats in het groote proces aan, dat ons menschelijk geslacht doorloopt, en daar nu de engelen en de demonen in wezen één soort creaturen zijn, en beider werking, zij 't al in geheel tegenovergesteld spoor, evenwijdig loopt, mag, ja moet 't als vaststaand worden aangemerkt, dat al wat in verband met Jezus verschijning zoo uit de wereld der engelen als uit de wereld der demonen plaats greep, evenals 't geen Jezus zijnerzijds over de engelen en de demonen heeft uitgeproken, ons dwingt en noodzaakt, om de beteekenis van het Geestenrijk zeer hoog aan te slaan, en als in strijd met het Evangelie af te wijzen elke opvatting, die, onder wat verleidelijken vorm ook, de realiteit aan die Geestenwereld als onmisbare factor voor de Voleinding ontzegt.

Ook na Jezus' hemelvaart zet zich dezelfde voorstelling voort, zoodat ook in den kring en in de omgeving der apostelen èn allerlei feiten èn allerlei uitspraken telkens weer op de engelen en demonen wijzen als op den grooten, machtigen factor, die uit de geestenwereld in het groote drama meespreekt. Zelfs waar in Col. 1 : 16 de schepping van alle ding door den Christus verheerlijkt wordt, wordt ons betuigd, dat niet alleen „de dingen die in de hemelen en die op de aarde zijn, de zienlijke en onzienlijke", maar dat ook met name de troonen, de heerschappijen, de overheden en de machten aan Christus onderworpen zijn, juist zooals het in Ef. 1 : 21 heette, dat de Christus verhoogd is aan Gods rechterhand „verre boven alle overheid en macht en kracht en heerschappij en alle naam die genaamd wordt, niet alleen in deze wereld, maar ook in de toekomende". Nu is het aan geen twijfel onderhevig, dat onder deze titels met name de hoogere geesten in de Geestenwereld worden aangeduid. Lang niet alle engelen zijn aan elkaar gelijk. Het best verstaan we dit in satan, die eens onder alle geesten 't voortreffelijkst geacht was, en, dank zij die hooge voortreffelijkheid, als creatuur over alle demonen de heerschappij voert. Gelijk men weet, zag Luther deze hooge majesteit van satan, voor wat zijn oorspronkelijken staat betreft, zoo klaar en helder in, dat hij hem „*den broeder van Christus*" noemde, als om uit te drukken, dat er onder alle geschapen geesten geen was, die in macht en treffelijkheid den Christus zoo na kwam als satan. En nu is het toch duidelijk, dat een geheele heirschare van geesten, die uit zoo eminente creaturen bestaat, en in zulk een tallooos heir van den oorsprong der wereld af een eigen positie in 't heelal heeft ingenomen, niet mag besproken worden, als ware het weinig meer dan een franje aan het groote kleed der schepping. En toch, dit is de onbeduidende positie, welke de meesten die dan nog aan het bestaan van zulk een geestenwereld gelooven, aan dit onmetelijke heir van deze machtige creaturen toekennen. Men geeft dan toe, dat er ja engelen zijn, maar gelooft er toch weinig meer van, dan dat ze om Gods troon staan, om Hem 't plechtig Hallelujah toe te zingen. Een heilig zangkoor in de hooge hemelen, dat een enkel maal zich verwaardigd heeft, om ook deze wereld te doen genieten van zijn verrukkelijke toonkunst. Doch voor het overige leeft men voort en gaat men te werk, alsof er geen engelen of demonen waren, en beziet de wereld en beziet het heelal, alsof deze factor van het geestenheir er niet in meêsprak.

Hiervan nu moet wie den Christus belijdt en met hem zweert bij 't „Daar staat geschreven", terugkeeren. De Schrift kan niet voor ons leven, en kan ons niet toespreken, zoo we in deze heilige muziek toon na toon als uitgevallen beschouwen, over de woorden heenlezen, en schier niet meer hechten aan wat er letterlijk staat. Niet *wij* weten hoe geheel het organisme van het heelal in elkaar zit en werkt. Met te spreken van krachten, energieën, moleculen, ionen en electronen zijn we er nog op verre na niet. In het skelet van het lichaam der wereld werken nog geheel andere factoren, en een dier machtige factoren is juist de geestenwereld. Het eindresultaat toont dan ook, dat 't niet anders mag worden opgevat. Zóó toch niet komt de Openbaring toe aan het ontsluieren van het einddrama, of met name in de Openbaring van Patmos wentelt zich schier alles om de creaturen die tot de geestenwereld behooren. Ze dagen op in heiren die ons verbazen. Van hen gaat alle werking uit. Ze beheerschen heel het eindproces. En in dit eind-proces is wat hun wedervaart, en over hen beschikt wordt, schier nog meer indrukwekkend dan wat den kinderen der menschen wedervaart. Dit nu laat zich verstaan, en wint zijn volle beteekenis, zoo we ook in heel het proces dat aan de Voleinding voorafgaat, aan deze